

RAVASZ ISTVÁN ÉLETE ÉS HALÁLA

Emlékképek 1956-ról és salgótarjáni költő mártírjáról

„mert csönd maradt csak, hallgatag magány,
s ha jön talán tavasz a tél után:
mindegy. – Számomra nincs már szerelem...”
(Ravasz István: Szonett egy álomhoz)

Ragyogó tavaszi nap volt: Ravasz István születésnapja. Emléktáblát avattak percnyi életének helyszínén, Salgótarjában, a Rákóczi út 43. szám alatt. A tábla a pinceablak fölött áll – a bejárati ajtótól jobbra –, amely előtt a fiatalembert a halálos lövés érte. A fekete márványlap információi a következők: „Ebben a házban lakott Ravasz István (1938–1956) költő, akinek életét ezen a helyen az 1956. december 8-i salgótarjáni sortűz oltotta ki. Állította: Madách Imre Gimnázium – Salgótarján, Pofosz Nógrád Megyei Szervezete, Salgótarján Megyei Jogú Város Önkormányzata, 2002. május 6.”

*

Karcsú könyvecskét tartok kezemben: *Levél* a címe, Ravasz István hátrahagyott verseit tartalmazza. Szerzőjének életét szűk marokkal mérte a Sors: 18 év, hét hónap és két nap életet kapott. E rőfnyi idő sem a felhőtlen boldogság jegyében telt. Kisgyerekként végigélte a második világháborút, eszmélő, gondolkodó legénnyé a Rákosi-diktatúrában érett. Nem igazán lírikushoz illő korszakok. Legfeljebb felnevelik, a későbbi megszólalásra felkészítik az írástudó embert – vagy csupán az asztalfióknak ír.

Ravasz István versei nem jelentek meg – igaz, elsősorban fiatalságából eredően –, csak véletlenszerűen, egy-egy iskolai kiadvány szerény lapjain. Évtizedig lappangtak, fiókban, itt-ott, a művei. Az 1956-os forradalom és szabadságharc leverése után tanácsos is volt felejteni mindazt, amit akkor és közvetlen előtte átélünk, ami az országban történt. És sokan el is felejtették, s ma, amikor már lehetne, alapvetően önhibájukon kívül, egyszerűen képtelenek az őszinte, tiszta, igaz beszédre: emlékeiket,

gondolataikat összekuszálta a szárnyas idő, leginkább azonban a kommunista agy mosás, az úgynevezett „ellenforradalmi” propaganda.

Ravasz István története sokáig a magánélet szférájában, a suttogások és félmondatok nyelvén létezett, arról pedig, hogy verset is írt, emlékezetem szerint a legutóbbi időkig senki nem nyilatkozott; nyilván azért, mert arról nem tudott.

Ebben az esetben is a rendszerváltás hozott fordulatot. A budapesti Bagolyvár Könyvkiadó 1999-ben jelentette meg, a fellelt versekből válogatva, Ravasz István verseskötetét.

– E kötet megismerése szülte bennem az emléktábla-állítás gondolatát, e könyv nélkül talán soha nem kezdtem volna el foglalkozni Ravasz Pista emlékével – rendezgeti gondolatait Fancsik János nyugalmazott reumatológus főorvos, miközben belelapoz a közel 160 oldalas könyvecskébe. – Deme Attila barátomtól kaptam, aki a Politikai Foglyok Országos Szövetsége tagjaként, mint a megyei építőipari vállalat volt ’56-os nemzetőre, részt vett a Madách gimnázium Ravasz Istvánra emlékező rendezvényén. Akkor mutatták be a verseskötetet, és ott kapott belőle, hogy terjessze a barátai, az ismerősei körében... Nem mocorgott bennem nagy vágy, hogy elolvassam a könyvet. Inkább csak illendőségből láttam hozzá. Úgy gondoltam, előítéletesen, hogy nem képvisel különösebb irodalmi értéket. No, itt van megint egy írogató ember, akinek mártírsors jutott, és most ezzel a versikekötettel tisztelegnek előtte, igyekeznek emlékezetesebbé, nevezetesebbé tenni az életét, a sorsát... Este azért mégiscsak kézbe vettem a könyvet, és éjjel kettőkor hagytam abba az olvasását. Oldalról oldalra, versről versre egyre jobban lebilincselte a figyelmemet. Le sem tettem, amíg el nem olvastam az egészet. A könyv minden sorát. Megdöbbsentem... Hogy egy 18 éves fiatalember, ilyen erőteljes költői tehetséggel, sőt váteszi adottságokkal rendelkezve, micsoda gyönyörű verseket írt: a diákéletről, a szerelemről, a sors kérdéseiről, Salgótarjánról, 1956-ról. Rá kellett ébrednem a valóságra: itt nem jótéteményről van szó. Nem arról, hogy egy szerencsétlen sorsú fiatalembert megajándékoztak egy verseskötettel – ezeken a lapokon igazi költő mutatkozik be az olvasónak... Akkor elkezdtem összehasonlítani a Tarjánban megjelenő versírókkal... És most is az a véleményem: Szepesi József mellett – sajnos, már ő is meghalt – Ravasz István a legtehetségesebb, ő az, aki a legjobb életművet hagyta hátra, annak ellenére, hogy nagyon rövid ideig élt. A város lelkületét szerintem költő ilyen szépen még nem adta vissza...

*

PETŐFI KÖRÖN

Izzó, felhevült arcokon
a vágyak izzadt gyöngye ég,
füst száll
és száll, feltör a szó rekedten
s ujjongva, mint elrepedt
kazánfalon robban a gőz.

– Zsúfolt terem.

Boldog, ki féllábát a lépcső alján megveti,
boldog, ki füstös-forró lehével eltelik,
ki a szó tiszta-szabad árjában megfürödhet. –

Barátaim

itt törvény a becsület,
s csak egy becsület van,
az igazságé.

Letűnt, gúzsos, embertelen korok
árnyékát űzi itt
néhány ezer

a szabad szótól ittas értelem:

mert szörnyű árny ez.

Nehéz lehelletével belédfullasztja a szót,

a tettet,

árny-testével zuhan rád,

ijedtté teszi éjszakád,

mocskos kezével beletép gyermeked lelkébe

s mint rongyból a vizet

csavarja ki az ember

legdrágább kincsét: az egyéniséget,

a holnapért reszkető lázadót.

*

Ravasz István hajdani iskolája, a salgótarjáni Madách Imre Gimnázium vezetői és egykori diákjai fontos szerepet vállaltak a verseskötet megjelentetésében. A verseket a legkülönbözőbb helyekről kellett összegyűjteni. A szöveget az eredetivel a költő unokaöccse, az ugyanazon

nevet viselő Ravasz István hadtörténész, és Rácz Ágnes vetette egybe. A 180 vers között nyolc műfordítás is olvasható, a szocialista korszak kötelezően tanított idegen nyelvéből, oroszról fordítva. A fordító ízlését, nemes lelkületét dicséri, hogy remek költők – Nyekraszov, Puskin, Szimonov, Lermontov, Tyihonov – remek verseit választotta. A Makón született, Salgótarjában felcseperedett fiatalembert komolyan érdekelte az irodalom, és az orosz nyelv, hiszen az elsők között jelentkezett az iskolájában 1953 őszén induló orosz nyelvi tagozatra, másik huszonnégy társával egyetemben.

A *Levél* előszavában Herold László, Ravasz István osztályfőnöke emlékezik szép szavakkal – ahogyan írja – a fiúk egyik vezéralakjára, az otthoni „Istókra” és a gimnazista „Pistára”: „Most Pistáról van szó. Erről a fekete hajú, csillogó szemű fiúról, aki egy kicsit oldalra biccent fejjel, a szája széleit egy kicsit összehúzza, azt hiszem, kérdőjelekben gondolkodott. Nagyon sokat olvasott, tudott hozzátenni gondolatokat a hallottakhoz tanítási órán és barátai között... Másodikos korától az irodalmi szakkörben is magyaráz, előad, vitatkozik. Ennek a kis körnek a lapjában, a Hajnali Karéneknél már ott van a verspróbálgató társaival együtt két kis költői sóhajával. Az írásai nem jártak közkezen...”

A legendás híró irodalomtanár, a későbbi Bolyai gimnázium nem kevésbé legendás igazgatója egy amatőr színpadi esemény felidézésével valósággal életre kelti balsorsú tanítványát: „1956 tavaszán a szalagavatóra az évfolyam Vörösmarty *Csongor és Tündéjével* készült... Érdekesen és végül nagyon testre szabottan sikerült a szereposztás. A három ördögfiókat, Kurrah, Berreh és Duzzog figuráját a három jó barát: Csoro, Dugó és Pista játszotta. Fergetegesen. Pista-Duzzog örökségként a láthatatlanná tevő palástra vágyott.”

Ravasz István a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem bölcsészkarán folytatta tanulmányait, és a legkiválóbb diákok számára fenntartott Eötvös Kollégiumban lakott, amikor a gyilkos golyó pontot tett nagy reményekre jogosító életére.

*

Kmetyi (Kmetty Ferenc) életének egy jelentős szakasza, véletlenül, szorosan összefonódik a Ravasz család 50-es évekbeli történetével. Az 1912. november 30-án született, matuzsálemi korú férfi ugyanúgy pedagógus és idegenből jött Salgótarjánba, mint dr. Ravasz Dezső, a tragikus sorsú család feje. Előbbi matematikából és ábrázoló geometriából szerzett

tanári diplomát, az utóbbi történelemből és földrajzból. Az egyik az országhatár túloldalára ítélt nógrádi „nagyvárosban”, Losoncon született, a másik a dél-alföldi Viharsarokból, Békéscsabáról érkezett, s nem is csak szűk családjával, hanem a húgával, a szintén tanár Ravasz Magdával együtt. Kmetyi a megyei tanács oktatási osztályán Ravaszt váltotta az iskolai csoport vezetői beosztásában. Egyazon bérházban laktak a Rákóczi úton, szomszédos lépcsőházban, mindketten az első emeleten, szemben a megyei rendőr-főkapitánysággal. A családok összejártak, közel kerültek egymáshoz.

– Istvánt nagyon értelmes fiatalembernek ismertem meg: irodalmi érdeklődésű, ráadásul írói vénával megáldott ifjú volt, a szülők szeme fénye – rakosgatja össze emlékképeit a szellemileg még mindig friss tanárember. – Kitűnően érettségizett, és komoly elszántsággal, nagy reményekkel ment el Budapestre, az Eötvös egyetemre, hogy magyar irodalom és történelem szakon szerezzen diplomát. Idealista volt. A jót kereste az emberekben, és igyekezett megérteni a cselekedeteiket. Nem hitt abban, hogy emberek egymásnak ellenségei is lehetnek. Számára elviselhetetlen volt az emberi rossz, ezért is menekült a nemes és szép irodalomhoz. Nem volt haverkodó természet. Inkább gondolkodó, meditáló, magában is kutató egyéniség, kora fiatalságától fogva. Sokra vitte volna nagyon. Biztos... Én nem tanítottam ugyan, de nagyon jól ismertem.

Majd Kmetyi Ferenc váratlanul megszakítja a gondolatait, és így szól:

– Én az igazat mondom. Másképp nem is beszélgetnék magával. Kérem, eszerint kezelje az általam elmondottakat...

Megértettem a kívánságát, hogy negatív véleményét sem akarja véka alá rejteni, még akkor sem, ha valakiknek fáj is, és megígértem, nem élek vissza a bizalmával.

– Istvánnak volt egy bátyja, Dezső, homlokegyenest ellenkező természetű. Az én megítélésem szerint Dezső gátlástalan és modortalan gyerek volt. Ezzel kapcsolatosan csak egyetlen esetre utalnék. A régi Madách igazgatója voltam, és Dezső az egyik tanárával szemben elkövetett egy otrombaságot – hadd nevezzem egyszerűen csak így –, és kénytelen voltam behívatni az apját, aki tanfelügyelő volt a megyei művelődésügyi osztályon. Elmeséltem neki, mi történt, és hogy nekem kötelességem a tanár tekintélyének a megóvása érdekében a fiával szemben eljárást indítani. Felhívtam a figyelmét, vegye ki a gyereket az iskolából, vagy kizárom. A pedagógustárs apa megértette a dolgot... Ez mindenképpen hozzátartozik a család történetéhez, mert ez által válik érthetőbbé, miért

is István a család szeme fénye... István nem volt merész természetű egyén, nem bocsátkozott zavaros kalandokba. Éppen ezért, amikor Pesten kezdett ébredni a forradalom, gyorsan hazajött. Nem volt forradalmár. Itthon sem vett részt semmiféle politikai akcióban. Elzárkózott mindentől. Nem vett részt a felvonulásban, a tüntetésben sem... Halála a sortűz szerencsétlen következménye.

Szenet lapátolt a házuk előtt... A családdal nagyon jó viszonyban voltam. Szinte naponta találkoztunk. Ők jöttek hozzánk, mi mentünk hozzájuk, a feleségemmel. Kávéztunk, beszélgettünk... Mi a mostani gyógyszertár melletti, szélső lépcsőházban, ők az eggyel beljebbi lépcsőházban laktak. István itthon belebújt irodalmi és történelmi tanulmányaiba, a hobbijaiba, olvasott, írogatott. Hogy mit írt, milyen írásművei maradtak fenn, azt én nem tudom. Azt sem tudom, publikált-e egyáltalán valamit, vagy csak magának készített irodalmi alkotásokat... Irodalmi érdeklődését az apjától örökölte... Az édesanyja csodálatos asszony volt: Matolcsy Margit, kiváló énekesnő. Országosan ismert énekesekkel együtt lépett fel, Cselényivel meg a többiekkel. Képesítéssel nem rendelkezett, de a hangja kitűnő alt hang volt. Mindenhol nagyon szívesen vették a fellépését. Egyszer, a kérésemre, fellépett a megyei tanács egyik ünnepségén is. Fergeteges sikert aratott a nótázásával. Járt a vidéket, Pestet, s mindig mesélt a fellépéseiről. Sokszor hozta össze a szereplések véletlene Karády Katalinnal, gyakran járt az énekes-filmszínésznő lakásán különböző összejövetelek alkalmával. Matolcsy Margit családi élete harmonikus volt, ezért nem szívesen beszélt, csak unszolásomra, a régi időkről. Úgy értelmeztem a szavait, hogy nem érezte igazán jól magát a művészkörökben, a családi életet jobbnak, békésebbnek tartotta, és szakított is a művész-munkával. Megcsömörlött az énekesi pályától... István fia lett a mindene. Benne lelte örömét. És ezt a gyermekét veszítette el 1956-ban egy esztelen akció keretében.

Hát igen, az István halála... No, amikor az a decemberi szörnyű esemény történt, szenet hoztak, a Ravasz család szerencsétlenségére. Az utcán szórták ki, a pinceablak előtt. István vállalta a nagyapjával, az öreg Matolcsy Kálmánnal, aki velük lakott, hogy a tüzelőt behányja a pincébe... Ők ketten, az öreg meg a fiatal, lapátolták a szenet, amikor a munkások felvonulása elkezdődött... A történet előzménye, nem tudom, mondjam-e, mert az illető neve most is ismerős, a lánya ugyanis közszereplője a megye kulturális életének... Szóval K. L. (Kmetyi Ferenc végül kimondta a nevet, de személyiségi jogi megfontolásból ezúttal csak a

kezdőbetűket jegyzem le ide – *a szerző.*) elkotyogta nekem, hogy a megyetanácsról elment egy küldöttség Lőrincibe, az ott állomásozó szovjet harckocsi-egységhez, és az orosz katonaság segítségét kérték a salgótarjáni politikai helyzet rendezéséhez, illetve jelezték azt is, hogy Salgótarjában valami ellenforradalmi akció készül, segítsenek megakadályozni. Említette, milyen megalázó módon fogadták a küldöttségüket. A laktanya előtt hasra fektették, megmotozták őket, és csak ezután mehetek be a parancsnokhoz, és adhatták elő, hogy segítséget kérnek.

Salgótarjában, a megyei tanácson abban az időben két csoport harcolt a hatalom birtoklásáért. A pufajkás csoport volt a hivatalosan elismert, tagjait felfegyverezték, rendszeresen gyakorlatoztatták; meg volt egy nemzetőrség, a művelődésügyi osztály népművelési csoportja köré szerveződve. Tagjai a megyei újságban cikkeztek, előadásokat tartottak a politikai helyzetről, és igyekeztek megőrizni a megyetanács rendjét, mert a pufajkások gyakran randalíroztak, ittak, mint a kefekötő, csinálták a kalamajkát. Ez a két csoport rivalizált, kölcsönösen támadta egymást...

Azon a rettenetes napon nem tartózkodtam Salgótarjában.

– Mégis ismeri annak a napnak a történetét...

– A feleségem meg Ravasz István szülei beszéltek el, hogy mi történt, vagyis azok, akik részesei, közvetlen elszenvedői voltak az eseményeknek. Még aznap este... Külön története van a találkozásunknak is. Olyan idők jártak akkor...

Azon a napon a megyei művelődésügyi osztályról hárman, dr. Mojzes József, Pál Sanyi és én, óvodáskorú gyerekeket menekítettünk ki Pestről a felszabadult felsőpetényi kastélyba. Korábban itt őrizték az ávosok Mindszenty bíborost. Amikor elmentek, a kastélyt birtokunkba vettük, a helybeli Sztruhár házaspár segítségével, dr. Mojzes József irányításával. Autóbusszal hoztuk ide a gyerekeket, védelmet nyújtottunk nekik. Ez a gyermekotthon jelenleg is működik... Persze, próbálkoztunk mi más hellyel is, de azok a kísérleteink nem bizonyultak maradandónak... No..., hármasban jöttünk a busszal haza, Salgótarjába, mivel a buszt itthon rendeltük. Útközben mindenütt rémhírek fogadtak bennünket. Ahol csak megálltunk. Ne menjenek Salgótarjába, mert ott ölik az embereket. De hát nekünk haza kell menni, családnak van, várnak. Etesen a gépkocsivezető kijelentette: nem jön tovább, menjünk gyalog. Nehezen megalkudtunk vele, hogy behoz Károlyaknáig, Salgótarján határába. Így is történt. Aztán slusszpassz, tovább tényleg nem jött. Gyalog vágunk neki az útnak, hárman. Valahol útközben pufajkás-féle egyénnel találoztunk.

Tanácsolták, ne a falak meg a kerítések mellett menjünk, hanem az út közepén, ahol látnak bennünket, mert a gyanús, a különböző ellenforradalmi elemek az út szélén osonnak... Mindenesetre ez ésszerű javaslat volt a részükről. Ettől fogva tehát nyíltan mentünk.

Otthon a lakásban senkit sem találtam. Elkezdtem járkálni, kutatni az épületben, mígnem az egyik ajtó mögött, a sötétben – decemberben korán esteledik – találtam egy tagot. Egy üveg bor mellett iszogatót. A házmester volt. Először ő tudatta velem, mi is történt Salgótarjában... Visszamentem a lakásunkba, és jobban szétnéztem. A megyei rendőrség szemben volt velünk, a Rákóczi út másik oldalán, ebből az irányból löttek a tüntető munkásokra; meg a megyetanácsról, de az a mi házunkat nem érintette... Csak az alaposabb szemlélés után vettem észre, hogy a lakásunk ablakait belőtték, lövésnyomok vannak a mennyezeten, a lépcsőházban, a lépcsőkön szintén, és össze volt törve sok minden... A Wankáék lakását, a földszinten, menekülésre használták a tüntetők. Ezek a lakások ugyanis olyanok, hogy két oldalra nyílnak. Az emberek beháztak az ajtón, a kis szoba ablakán meg kiugrottak... Dr. Wanka Lajos osztályvezető volt a városi tanácson, anyakönyvvezető, ő regisztrálta és tartotta nyilván a halottakat... Amikor Wanka hazajött, tőle tudtam meg, hova tűntek a feleségemék, meg a Ravaszék. Elszaladtak a Forgách utcába, a közelbe, egy ismerős családhoz. Odamentem értük. Mondtam, gyerünk haza, itt már elcsitult a „zaj”, itt már nem lesz semmi vérontás. Haza is mentünk szépen. Ravaszék is. Nagyon rossz idegállapotban voltak valamennyien, azok, akik tanúi voltak a lövöldözésnek.

A feleségem és a fiam úgy úszta meg a sortüzeket, hogy lefeküdtek az ablak alá, a fal mellé, majd amikor a lövések elcsitultak, összekapták magukat, és gyorsan elmentek, mivel nem tudták, mi következik még, és nem akarták a lakásban átélni, hogy rommá lövik az épületet...

Egy szovjet tank még este is ott állt a rendőrkapitányság mellett, a rendőrségi udvar kapujának a szomszédságában, a közben. (Egy másik szovjet harckocsi a megyeháza északi oldalán állt – *a szerző.*)

Az egész esetben az volt a különös, hogy a tüzhelygyárból, a délről érkező felvonulók kezében semmiféle fegyver nem volt, csak jelszavakat kiabáltak. Így mesélte a feleségem. Jött egy másik csoport északról, az acélgyárból is, azoknál ugyan lehetett fegyver, hiszen jól szervezett gyári nemzetőrségük volt, de azokat a tüntetőket leállították sok száz méterre a helyszíntől, még az acélgyári vasúti átjárónál, ezért nem kerülhettek be a városközpontba.

A munkások, a tüntetők az akkor szokásos jelszavakat hangoztatták, kérték, hogy a rendőrségen ártatlanul fogva tartott papot – akkoriban az forgott közszájon, hogy egy pesti papot őriznek a rendőrségi fogdában – engedjék szabadon, hiszen semmi rosszat nem követett el. (Beszélgetőtársam nem említi a két letartóztatott bányászt, akikről a korabeli híradások szólnak – *a szerző.*)

Már a Forgách utcában megtudtam, a feleségemtől és a Ravaszéktól, hogy István meghalt, fejbe lőtték szénlapátolás közben... Elég sokan haltak meg ott, a téren, az utcaköveken. Az adatok, tudom, nem pontosak azóta sem, hiába kutakodnak utána, különböző számok szerepelnek össze-vissza...

Másnap aztán a Ravasz házaspárral és Bácskai János korábbi tanártársammal, aki a Madách gimnázium matematika–fizika szakos tanára volt, elmentünk a kórházba, megnézni a halott Istvánt.

– Kórházba vitték a halott fiút?

– Az apja vitte be... Talán a csodában reménykedett... Kerítettek neki valahonnan egy talicskát, feltették rá a fiát, és az öreg Dezső betolta a járgányt a kórházba. Oda gyűjtötték a sebesülteket, de a halottakat is... Fancsik doktor ezt jól tudja, hiszen fiatalemberként ott dolgozott... Aki már nem élt, azt kivitték az udvarra, egymás mellé fektették őket a fal mellett... (Holttesteket állítólag kivittek a régi temető halottasházába is, ahol szintén a fal mellett helyezték el a tetemeiket – ahogyan erről két szemtanú beszámolt nekem egy másik beszélgetésben –, mert az akkori kicsi, falusias építményben két-három halottnál több nemigen fért el. Hány ember kerülhetett így oda? Rég volt, a szemtanúk egyike sem tudta biztosan állítani, s végül, helyesen, a találgatástól is elzárkóztak – *a szerző.*) Mi, Bácskaival, negyvenegy halottat számoltunk meg. Köztük volt Ravasz István is... A feje alatt egy véres kispárna. Azért említem ezt a motívumot, mert érdekes folytatása lett...

Akkor lövés érte a nagypapát is, szerencséjére azonban csak a jobb felső karján; itt bement, amott meg kijött a golyó; átrepült az inakon, csontot nem ért. Mesélték, mennyire könyörögtek nekik: hagyják abba a lapátolást, menjenek be, mert baj lesz. De nem, ők tántoríthatatlanok maradtak, mert – mint említettem – István idealista volt: már hogy lenne baj, mikor itt van ez a tank, az megvéd bennünket, meg az egész helyzetet... És valóban – nekem így mesélték – a tankok nem lőttek. Bezzeg a pufajkások, azok vaktában, ész nélkül lőttek, mint az örültek... István és a nagypapja már az első sorozatban lövést kapott. A családot mélyen

megrázta ez az esemény, alapjaiban rendítette meg a szülőket... Úgy érzem én is, még ha túlzásnak is hat: a sortűz a jövő nagy magyar költőjét pusztította el; István emberszeretetének, nemes gondolatainak, optimizmusának esett áldozatul.

– Mikor temették el az ifjút? Hogyan zajlott le a temetés?

– Az már a megszokott, rendes körülmények között történt, vagy négy-öt nappal az események után. Csak amíg odáig eljutottunk, az nem volt mindennapi... István a régi temetőben nyugszik, közel a bejárathoz; a kapu mellett, mindjárt ahogy jobbra felmegyünk egy kis lépcsőn, aztán megint jobbra fordulunk, és pár méterre, ott a sírja. Van emlékműve is. Egy ideje koszorúzzák.

A temetést Bácskai Jánossal együtt intéztük. Miért? Kézbe kellett vennünk a dolgot, mert a szülők sokkos állapotukban képtelenek voltak rá. Csak sírtak és sírtak. Az asszony magánkívül volt. Semmit nem tudott; egyszerűen nem fogta fel a történeteket, a szükséges tennivalókat, azt, hogy az adott helyzetben mit kellene tenni. Ahogy én látom: a házaspár élete végéig nem tudta kiheverni a veszteséget, a szülők nem tudtak megnyugodni, egészen a sírig.

Egy temetés ügyintézése persze nem bonyolult dolog, no de akkor, abban a feszült, zavaros időben... Salgótarjánban nem lehetett koporsót kapni. Erre valaki azt tanácsolta Bácskainak, hogy menjünk el a sík-üvegyárba, ott majd az igazgató ad deszkát nekünk, aztán szerzünk egy asztalost, aki elkészíti a koporsót. Le is mentünk a zagyvapálfalvai sík-üvegyárba. Az igazgató rendes volt, mondta, vigyenek annyit, amennyi szükséges, ingyen és bérmentve. A deszkát talicskára raktuk, és elindultunk asztalost keresni. Baglyasalján ajánlottak egyet. Útba esett. Az asztalos minden további nélkül elvállalta a munkát, és ripsz-ropsz összeállította a koporsót, ugyancsak ingyen és bérmentve... Tessék elképzelni: egy baglyasaljai asztalos...!

– Mi a véres fejpárna története, amire korábban célzott?

– A fejpárna csupa vér lett... A gyerekből csurgott a vér... A párnát a szülők a kórházból hazavitték. Érthető. Szeretett gyermekük, István vére áztatta. Becsomagolták, őrizték, mint egy ereklyét. Berakták az ágyukba, a fejük közé tették, és azzal aludtak életük végéig... Ifjabb Dezső, aki szintén egyetemista volt a bölcsészkaron, hazajött a temetésre. Nem volt jóban a szüleivel. A szülei később sem igazán tartották vele a kapcsolatot. Igaz, mint mondtam: Dezső imb... (Beszélgetőpartnerem kimondja a dehonesztáló szót – *a szerző.*), egzaltált gyerek volt, de hát végül is nem

ő tehetett a történekről. A szülők számára István volt az érték, őt sajnálták, mint említettem, ő volt a reménység. Ezért gondolták azt, miért nem a Dezső... Mert Dezső nekik olyan volt, mint a mostoha... Jóval később elkerült Salgótarjából... Székesfehérvárra. Sajnos, meghalt már ő is. Egy vonat kerekei alá került Aszódon, ahol az anyja van eltemetve. Míg öreg Dezső – Magdával, a húgával együtt – Salgótarjában nyugszik. A család tagjai, az ifjabb Dezső kivételével, itt éltek halálukig...

*

Dr. Fancsik János – néhány éves kitérő után – ugyanabban a házsorban lakik újra, mint amelyikben annak idején a családja lakott együtt, jó szomszédi kapcsolatban, a Ravasz családdal. Földszinti lakását harminc-negyven méter választja el az emléktáblával megjelölt lépcsőháztól.

– Ezt a hármassort, emlékezetem szerint, 1950-ben adták át, s minthogy a hat lépcsőházban összesen harminchat lakás volt, röviden csak „harminchatosnak” emlegették. A gyógyszertár melletti épület földszintjén laktunk, édesanyám ennek fejében vállalt házmesterséget. A bal oldali ajtó volt a mienk, szemben a Wankáékkal, fölötte pedig Kmetyi Feri bácsiék laktak. Feri bácsi nekem egyébként nagyon kedves tanárom, sőt iskolaigazgatóm volt, és azóta is atyai jó barátság fűz hozzá. Szomszédaink orvosok, tanárok és mérnökök voltak, jóllehet ezeket a házakat eredetileg bányászlakásokként kezdték építeni. Itt lakott például Duchon János sebész főorvos, Majláthy Lipót, a közismert belgyógyász, s itt éltek közvetlen mellettünk Radicsék: a családfő sokáig művelődési osztályvezető volt a megyei tanácson, s kisebbik lánya az ismert salgótarjáni festőművész, Bojtor (Sztrapecz) Károly felesége lett... Ravaszék a szomszédos lépcsőházban laktak... A mi lakásunk, funkciója miatt is, a lakótömb egyik központja volt. Anyámat, Juliska nénit mindenki imádta, szívesen jöttek hozzá egy kis tereferére. Ha például túrós sztrapacska főzött, pirított szalonnával, a kiszűrődő illatra mindjárt bekukkantottak az ország más tájairól ide verbuválódott szomszédok, hogy megkóstolhassák a tót-palóc ízeket, egyszerűen csak a konyhában állva, vagy a hokedlira, kis sámlira letelepedve. Én akkortájt, Pécsen lévén egyetemista, csak ritkán jártam haza, de csaknem mindenkit ismertem a házból, hiszen folyamatos volt a vendégjárás, a közélet ott zajlott nálunk.

– Így ismertem meg Ravasz nénit is. Csodálatos asszony volt. Igen barátságos, közlékeny, középkorúan is csinos. Nagyon szépen tudott

énekelni, ami nem is csoda, hiszen ő volt Matolcsy Margit magyarnóta-énekesnő, akit gyerekkoromban sokszor hallottam a rádióban énekelni. Bizony nagy élményt jelentett mindannyiunknak, ha jó hangulatában elkezdett dúdolgatni, vagy netán dalra is fakadt a kis konyhánkban. A férje, Dezső bácsi korábban földrajztanárom volt a gimnáziumban. Épp ellenkezője volt a feleségének: szűk szavú, zárkózott ember. Nagyobbik fiuk, az ifjabb Dezső egy évvel alattam járt a gimnáziumban, s eléggé szeleburdi gyerek hírében állt. Istvánt, a köztünk lévő jelentősebb kor-különbség miatt, csak látásból ismertem. Az édesanyjától tudtuk, hogy nagyon szorgalmas, jól tanuló fiú. 1956 decemberében megdöbbenéssel hallottam, hogy ő is a sortűz áldozatául esett, teljesen véletlenül. Akkor én már nős voltam, és saját lakásban laktam, a Vásártér másik részén, a 76-os bérházban.

A Fancsik-család őseit a Felvidékről toborozták Salgótarjánba, a XIX–XX. század fordulóján, amikor a helyi nehézipar újabb fejlődési lendületet vett. A déd- és nagyszülők, férfiágon, bányászok és gyári munkások voltak, Fancsik doktor édesapja viszont már városi altiszt. A természettan iránt érdeklődő fiatalember orvosi egyetemet végzett. Eredetileg Budapestre jelentkezett, a behívóját azonban – tudj’ isten miért, akkoriban így működött az egyetemi felvételi rendszer – a háromszáz kilométerre fekvő Pécsre kapta. Az egyetemi évek alatt a mecseki város szerelmese lett; olyannyira, hogy pedagógus feleségét is ott választott magának.

– Az 1956-os kórházi eseményekről két sebész, Daubner Kornél és Fábián Zoltán szokott nyilatkozni, ami érthető is, hiszen ők voltak a legközvetlenebb kapcsolatban a sebesültekkel, ők operáltak. Én akkor kezdő, fiatal belgyógyász orvosként dolgoztam a kettes belosztályon, s ebbéli minőségemben működtem közre a tömeges sérültellátásban.

– Milyen képek, benyomások őriződtek meg az emlékezetében?

– Szombat délelőtt 11–12 óra között járt az idő, Telmányi főorvossal viziteltünk az osztályon, amikor fegyverropogást hallottunk. Megállt a vizit. Úgy hallottuk, mintha a hangok a Meszes-tető erdős hegyoldala felől jöttek volna, onnan, ahol később Szabó Pista bácsi partizánszobra állt. (A kórház épülete ma levéltár, illetve a megyei hadkiegészítő parancsnokság irodaközpontja, a piac mellett – *a szerző.*) Mi lehet az, találgattuk. Akkoriban hallott az ember itt-ott lövöldözést, s először azt gondoltuk, talán arra kószáló pufajkások lőttek kutyára, őzre, nyúlra. De ez a fegyverropogás azért más volt, mint az addig hallottak. Majd a

fegyverropogás sortűzszerűen ismét felmorajlott. Jó hosszú sorozatok voltak, mind a kettő. Minthogy az okáról még csak sejtésünk sem volt, napirendre tértünk fölötte, és tovább viziteltünk. Néhány perc múlva azonban az udvar felől a nagy vaskapu csapódásait, sikongatás, jajveszékelés, kiabálás hangjait hallottuk. Azonnal kirohantunk az udvarra. Hihetetlen látvány tárult elénk: teherautók, lovas szekerek, mindenféle szállító alkalmatosságok egymás hegyén-hátán, s lepedőbe csavarva, vagy csupaszon, szétszaggatott ruhákba bugyolált, véres sérültek sokasága. Az őket beszállító emberektől tudtuk meg, abban a pillanatban, hogy a megyetanács előtt sortűz dördült, és onnan hozzák a sebesülteket. A kórház nagy udvara pillanatok alatt megtelt hordágyakkal, sérültekkel és halottakkal. Azonnal hozzáláttunk a sérültek osztályozásához: kiválasztottuk a halottakat és azokat, akiken lehetett még segíteni. Közben megkezdtük a véradást, és az ehhez szükséges vérvételeket is. Három napig szinte éjjel-nappal folyamatosan dolgoztunk. Mindenkinek megvolt a maga szerepe. Még Pásztórol is jöttek át orvosok, nővérek segíteni. Az a néhány nap örökre emlékezetessé tette a pályakezdésemet. Megtapasztaltam azt a kivételes erejű összefogást, ami akkor jellemezte az embereket. Mindenkit. Az egészségügyi dolgozókat és a lakosságot egyaránt.

Jól emlékszem az első estére: a feleségem vacsorát hozott hazulról. Hátramentünk a kórház hátsó udvarára, ahol a garázs, az istálló, meg valami pinceféleség volt, és megnéztük a kiterített halottakat. Ott feküdtek sorban hanyatt, vagy oldalukra fordítva, szorosan egymás mellé helyezve. Nem voltak letakarva semmivel. Összeszorult a torkom, amikor közöttük felismertem Pécskő utcai volt iskolatársamat, a híres cigányprímás, Fényes Misi szelíd, csendes természetű Sanyi nevű fiát, mellette átlótt mellkasú húgát, Ilonkát. Ismerősként láttam ott Wágner Jenőné, aki – mint később mesélték – az építőipari dolgozók béréért ment be a városba. S láttam azt a mások által is emlegetett sildes sapkás férfit is, akinek egy vekni kenyér volt a hóna alatt. Ezen egyébként azóta is elgondolkodom – mert az ilyen patetikus dolgok mindig továbbgondolkodásra készítetnek, talán az orvosi anamnézissel felvevő készségemből fakadóan. Ugyanis nem tudom elképzelni, egy holttestet hogyan tudtak így beszállítani. Feltételezem, hogy vele együtt hozták, külön, és itt helyezték ismét a hóna alá a halála pillanatában ott szorongatott kenyeret... Hogy Ravasz István a halottak között volt-e, nem tudom, mert – mint említettem – személyesen nem ismertem őt...

*

Amit Fancsik doktor az események idején csak jóslott és remélt, a 80-as évek végére bizonyosodott be: az „ellenforradalom” valójában a Rákosi-rendszerrel szemben okkal és joggal elégedetlen magyar nép forradalma volt, sőt egy ránk erőszakolt idegen hatalom elleni szabadságharc.

Ahogy a közmondás tartja: Isten malmai lassan őrölnek. Viszont kétségtelen az is: a Sors igazságos, és a Teremtő Erő perspektivikusan kiegyensúlyoz, harmóniát teremt a valóság és interpretációja között.

Ravasz István történetét sem kötelező már elhallgatni. Sőt: Ravasz Istvánt – és mártírtársait – szabad szeretni. És beszélnek róla – és sokan szeretik. Ravasz István ily módon: „feltámadott”, és él a jelenünkben is.

A már idézett Herold László osztályfőnök tanítványának tehetségét, jellemét méltató sorai sokak véleményével egybecsengenek: „Az irodalomtól, a művészetektől, a nyelv varázsától elbűvölten indult el érettségi után Pestre... 18 évével, teljes szellemi fegyverzetben, nagy ívű pályára készülő ifjú ember volt.”

Bizonyítékként olvassák másik 1956-os versét:

EURÓPA NÉPEIHEZ

Fogunk között homok csikordul,
kezünk kőbe mar,
hideg szívünkben alvadt vér rezeg,
tépett sebünkön gennyes ing a var.

Halljátok a dalt? A gép duhaj dalát?
Ágyúk szavát szilaj imánkon át?

A Himnusz szólt, arcunkról vágy sikoltott,
és lőttek ránk és hullott a magyar,
tépett ruhában, megtépett szívével
fegyvert! – hördült fel öreg, fiatal.

Én láttam katonát sírva könyörögni golyóért,
gyermeket, rokkant aggot a tankok tetején,
én láttam köveken lassan iramló rőt vért,
láttam lánykát, mellében tört szuronnal,
holtan, kedvese kebelén.

Ó drága barátaim, magyarok Budapesten
éltek-e még?

Vagy a testeteken gázoló tankok alatt nyúltok el
alázatos-resten?

Van-e még töltényed, Gábor, s gránátod az övben?

Ó, Géza, elsiratott-e joggal özvegy anyád?

Bandi, te lomha, nyugodt, még szól-e

Kezedben a fegyver,

vagy ajkad a hús rögöt rágja földeteken?

Halljátok szavamat emberek s te vén Európa:

magyar sírok felett bolyong az őszi szél,

magyar sírokra ejt fehér könnyet a tél,

Csepelen, a Károlyi kertben, Budán.

Sírij, legjobbjaid hullanak, tespedt Európa.

Szabadság! – szívárványa vagy csak az

őrült emberi képzeletnek.

*

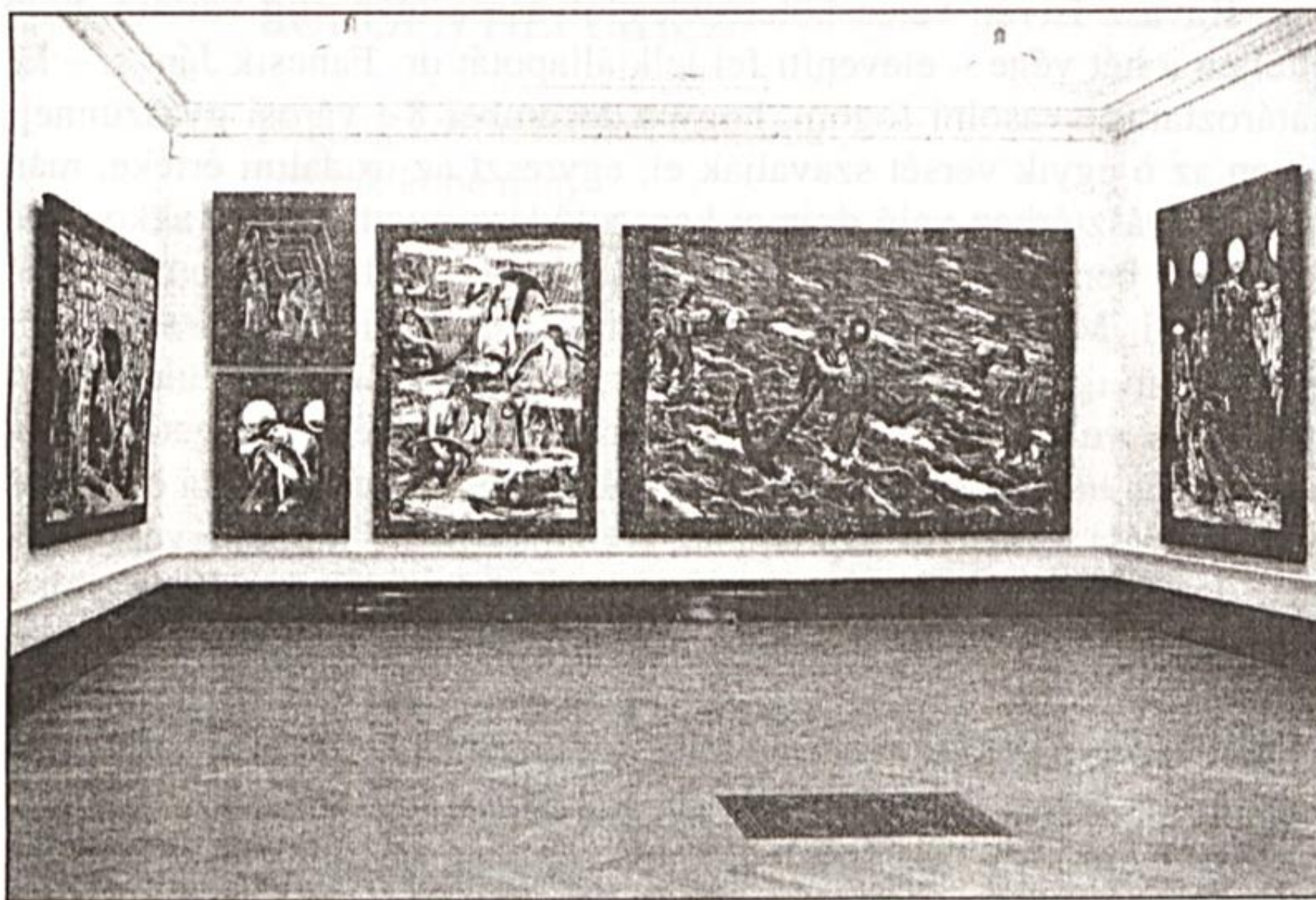
– Ravasz István verseskötetének elolvasása után alig vártam, hogy elteljen a hét vége – eleveníti fel lelkiállapotát dr. Fancsik János. – Elhatároztam, javasolni fogom, hogy a december 8-i városi gyászünnepeken az ő egyik versét szavalják el, egyrészt az irodalmi értéke, másrészt a gyásztérhez való drámai kapcsolódása miatt. S még akkor éjjel felmerült bennem az is, méltó lenne lakóháza falán egy emléktáblát elhelyezni. Mihelyst lehetett, felhívtam Attila barátomat és a Madách gimnázium igazgatóját, Kovács Tibort, s megköszöntem a küldeményt. Közöltem velük az érzéseimet, a gondolataimat. Az igazgató szerint ugyanilyen hatással volt másokra is a kötet, és pár nap múlva cikk jelenik meg róla a megyei napilapban, iskolájuk pedig már szervezi a Ravasz István versmondó versenyt. Nekem akkor ennyi elég is volt... Mígnem egyszer Attila szólt: Jánoskám, idén már meg is lesz az emléktábla...

Külön öröömre szolgált, hogy olyan szépen sikerült az avató ünnepség. '56-tal kapcsolatban ugyanis helyenként azt tapasztalom, hogy az én korosztályom már kiábrándult hangulatban van. De a lakók körében itt, nálunk, szívesen fogadták az emléktábla-avatást. Akik pedig ismerték is Pistit, kisgyerekként vagy kamaszként, hozzám hasonló, kivételes örömet éreztek. Jelen is voltak valamennyien a megemlékezésen... Remélem, hogy a jövőben rendszeresen megemlékeznek a salgótarjániak a

Rákóczi út 43. szám alatti táblánál Ravasz Istvánról és az 1956-os forradalomról. Talán emlékhely is lesz egyszer.

*

Ravasz István mintha megérzett volna valamit a végzetéből. 1956. november 23-án vetette papírra *Szonett egy álmhoz* című versét, amelynek utolsó három sorát rávésték a síremlékére is, melyet írásom mottójaként olvashatnak: „...Számomra nincs már szerelem...”

Kicsiny Balázs: A kapitány története (2001)

Fotó: James Howe